

Hemma på gården

*Trälarnas Sverige
Runristarna, våra första multimediaartister*

DÅ VIKINGEN DROG TILL Miklagård och Särkland, fortsatte livet hemma i Svitjod som vanligt. Gården sköttes av hustrun, de hemmavarande barnen, gamlingarna och trälarna.

De flesta svear, götar och andra som bodde i det som i dag är Sverige, var trots allt aldrig med på vikingatåg, men eftersom riket bara hade ca 200 000 invånare hade säkert majoriteten en släkting, en nära bekant eller kände i alla fall till någon i trakten som gett sig iväg eller som skulle fara, nu på våren.

Folket bodde i självförsörjande, ofta glest liggande gårdar, sammanförda i byar där invånarna bildade ett byalag. Jorden odlades i tvåskifte, dvs att åkrarna såddes vartannat år, vartannat låg de i träda. Varje fri bonde hade minst en eller två slavar, fast vi kallade dem trälarna. En storbonde kunde ha tio eller ännu fler. Trälarna stod lägst i samhället, de var rättslösa och jämställdes med djur och annan egendom som kunde säljas, bytas eller stjälas.

Kvinnorna var jämställda med männen i arbetet, de skötte hus och hem och såg till djuren, men fick också slita på fålen.

Mannen bestämde över gården. Han hade ofta flera

187

HISTORIEN OM SVERIGE

hustrur och kunde använda de unga trälkvinnorna som han ville. Alla barn han hade med de fria kvinnorna var lika värda. Oäkta barn fanns inte före kristendomen.

Slavar hade svenskarna haft sedan urminnes tider, mycket längre än den korta period vi inte haft trälarna. Från början var de säkert tillfångatagna kvinnor från fientliga jägarflokar eller yngre män, krigsfångar. Men barn födda till trälarna förblev trälarna, så småningom blev de som en egen stam, som hela tiden utökades med nya fångar. Från den tid svenska folket blev bofast och odlade jorden blev förmodligen slave-riet också mer organiserat och reglerat i traditionell lag.

I den isländska Eddadikten Sängen om Rig berättas hur klassamhället kom till. Det var guden Heimdal, den ljusaste av asagudarna med ränder av guld, både gudars och människors fader, som förklädd vandrade runt jorden. Den första natten tog han in i ett fattigt hus, utan dörr, öppen eld på golvet. Där bodde ett grått hjonpar som bjöd på "tätbakad brödleiv full av sådor" (kli) och en bunke med spad. Så gick de och lade sig: "... mitt i sängen sov han sedan, de äkta makar på ömse sidor." Tre dagar bodde han hos paret, nio månader senare föddes en son "svart att skåda", han fick namnet Träl. "Huden på barnets händer var rynkig, knogarna krumpna, tjocka fingrar, tjurig uppsyn, lurande rygg, långa hälar..." Pojken giftes med Tir "gänglig hjulbent flicka ... gyttja på sulorna, solbrynta armar, hopkrökt näsa." De fick barn med namn som Fjosne, Klur, Kefse, Drumba, Kumba och Tötrunghypja. "De lade gärdsl, gödslade åkrarna, ansade svinen, vallade getter och vände torv." Det var trälarnas ätt.

Heimdal gick vidare och kom till ett hus där dörren var på glänt, eld brann på golvet och två hjon sysslade med slöjd. Mannens skägg var putsat, kvinnan vävde. Hon hade "buk-

HEMMA PÅ GÅRDEN

tig hätta och barmkläde, duk om halsen, dvärgnål på skuldran". Även här stannade Heimdal i tre dygn. Nio månader senare föddes sonen Karl, "rödhårig, rödlärt, med rappa ögon". Han växte upp och fick "timra, hölador bygga, han gjorde kärror och körde plogen". Han gifte sig med en flicka som var "hängnyckelprydd" och klädd i getskinnskjol. De fick barn med namn som Dräng, Smed och Bonde. Av dem kom karlars ätt. De fria bönderna.

Så gick guden vidare och kom till ett "salhus åt söder vette porten, dörren var stängd, den drogs med ring". Där inne på det halmströdda golvet bodde ett ståtligt par. Han höll på att sno strängar till sin båge, kvinnan hade hänggull på bröstet "sid var kappan och särken blå, halsen var vit som vitaste snö". Här lade kvinnan en "mönstrad duk av vitblekt lin" på bordet. Hon bar fram brickor skodda med silver och serverade vetebröd och glänsande fläsk och fågelstek. "Där fanns vin i kanna, kalkar med guldrand." Även här lade sig Heimdal att sova mellan makarna och nio månader senare var det dags igen: "En sven födde Moder, i siden sveptes han" och döptes till Jarl, "hans kinder blänkter, blekgult var håret, ögonen grymma som på ormens yngel".

Han blev en duktig jägare och krigare och ägde "ensam aderton gårdar". Han gifte sig med en "smalfingerad dejlig" flicka som var både ljus och klok. Av dem kom jarlarnas ätt, men också de som kunde rista runor och bota sjuka. Den härskande klassen.

Av detta kunde var och en förstå att skillnaden mellan trälen, den fria bonden och hans hövding var bestämd av gudarna. De var alla män i samma land, skapade av samme gud, men inte som bröder. Halvbröder.

Trälarna, som kanske utgjorde upp till en femtedel av hela befolkningen, levde på svältgränsen på samhällets bot-

189

HISTORIEN OM SVERIGE

ten. Träl kunde man bli som krigsfånge eller brottsling. Tjuvar som inte kunde ersätta vad de stulit kunde dömas till trälldom. De flesta föddes till trälldom därför att deras fäder var trälarna. Men det fanns andra sätt att bli träl. Det mest föraktade sättet var att man frivilligt blev träl hos någon. Svår fattigdom kunde tvinga en familj till detta. Som träl fick man visserligen slita hårt, men man fick i alla fall mat och husrum.

Det rädde rangskillnad mellan trälarna. Lägst stod de som gjort sig själva till jordbruksträl, brottslingar, utländska krigsfångar och barn i blandäktenskap med trälarna. Finast var kungens trälarna, därefter biskoparnas och lagmännens. En slav hos kungen exempelvis, kunde utföra avancerade arbeten, som trälen Tunne, sveakungen Anunds rådgivare och skattmästare. Enligt lagen skulle den som slog ihjäl en vanlig träl på 1100-talet böta tre marker medan en kunglig träl kostade hela tolv marker.

En mellangrupp av trälarna var de som sattes som förmän över andra trälarna i jordbruket. De kallades i lagarna för Bryttja och Bröttje, kvinnorna för Degja, därav de ja.

Trälen hade inga rättigheter. Han fick inte äga någon-ting. Bonden kunde slå ihjäl honom om han kände för det. Men kroppsbestraffning och husaga förekom långt efter det att trälldomen avskaffats i Sverige. Ända till 1920 hade den svenske husbonden rätt att äga tjänstefolk, som han ansåg behövde ett kok stryk, i alla fall de som var minderåriga. Trälarna som skulle bestraffas kunde få öronen avskurna.

Trälarna offrades till gudarna tillsammans med hästar, oxar och andra djur. I de första lagarna, landskapslagarna, förs trälarna ihop med boskapen. "Om någon hittar en annan mans kreatur eller trälarna", står det i Upplandslagen, så har han rätt till en tredjedel av trälen eller boskapens värde i hittelön. Bonden hade rätt att sälja sin träl, byta bort honom

